

Ідак Ю.В.

Кандидат архітектури, доцент кафедри містобудування
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

Трофимюк С.О.

Студентка кафедри дизайну архітектурного середовища
НУЛП, м. Львів, Україна

РОЛЬ СВЯТОЮРСЬКОГО МОНАСТІРЯ оо. ВАСИЛІЯН У ЧЕРВОНОГРАДІ

Українські монастирі протягом тисячоліть впливали на процес національно-культурного відродження народу. Переважна їх більшість відігравала основну формотворчу роль у розвитку міського ансамблю.

Помітне місце в українській архітектурі займають Василянські монастирі, які своїми силуетами формують образ українських сіл та міст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Про монастирі Чину Святого Василя Великого знаходимо чимало наукових публікацій, а саме в останніх дослідженнях В. Вуйцика [2], О.М. Ваврик [3], А. Рудницького, Л. Чень [4], а також графічних матеріалів [5].

Метою дослідження є визначення ролі історичного ансамблю Святоюрського монастиря оо. Василян в планувальній структурі та образі міста Червоноград.

Виклад основного матеріалу. Чин Святого Василя Великого – один з основних монаших орденів Української греко-католицької церкви. Основоположником Чину вважається св. Василій Великий (329-379), один із найвизначніших Отців Східної Церкви [4].

Формування монастирів Чину Святого Василя Великого веде свій початок з 1617 р. Тоді ж і була створена єдина його структура. До складу чину ввійшло 36 монастирів, які розташовувались на території нинішньої Литви, Білорусії і України (Волині та Подніпров'ї). У 1631 р. Василянський Чин перейшов у підпорядкування Риму. В 1739 р. на території Галичини була створена друга провінція – Руська, що налічувала 129 монастирів. Наприкінці XVII ст. Василянські монастирі в Правобережній Україні ліквідовані, натомість зведені на західноукраїнських землях. У 1780 р. вони були поширені на території Литви, Білорусії, України (Галичини, Холмщини, Закарпаття) і формувались на базі монастирів, які перейшли під їх юрисдикцію [4].

Отже, монастирі Чину Святого Василя Великого були широко розповсюджені на теренах, зокрема, України і були невід'ємною складовою планувальної структури та образу міста.

Головною особливістю існуючих монастирських комплексів, які перейшли

в підпорядкування василіян, була ансамблевiсть, згармонiзованiсть i композицiйна цiлiснiсть, що забезпечила наступним новобудовам усталенi просторовi орієнтири (головнi пішохiднi зв'язки, вулиці, навколо яких i орієнтувалася забудова) [2, с. 228–237].

Згідно з дослідженнями літературних джерел та картографічних матеріалів Л. Чень i А. Рудницький (2008) [4] встановлюють три основні етапи розвитку будівництва монастирів Чину Святого Василя Великого:

I – 1617- 1743 рр., II – 1743-1918 рр., III – 1918-1946 рр.

На I етапі розвитку забудова монастирських комплексів була частково дерев'яною, частково мурованою, спостерігається тенденція поступового переходу від нерегулярного до регулярного планування, що особливо прослідковується в оборонних василіянських монастирських комплексах в Дермані, Зимно, Уневі, Крехові, Теревовлі. У цей період відбувається перебудова василіянами монастирів в Дубно, Дермані, Загорові, Зимно, Мильцях, Шаргороді, Загайцях, Луцьку, Любарі, Кобрині, Овручі відповідно до вимог композиційної структури Василянського Чину [4].

II-ий етап – це період розквіту василіянських монастирів, який припадає на епоху бароко. Розвиток архітектури цих споруд пов'язаний з творчістю видатних українських та зарубіжних зодчих, які намагалися поєднати в архітектурних комплексах монастирів місцеві традиції з європейськими, притаманними тодішній епосі. Це призводило до появи нових розпланувальних i об'ємно-просторових вирішень. Важливу роль у формуванні архітектурно-планувальної структури відігравали фундатори монастирів: С.М.Потоцький, С.Конецпольський, І.Собеський, митрополити Й.Шумлянський, А.Шептицький [4].

У цей час споруджувалися великі монастирські ансамблі й у Львові (Св. Юра), у Почаєві (Почаївська Лавра), у Бучачі (Хрестовоздвиженський монастир), у Червонограді (Святоюрський монастир Василян), у Жовкві (монастир Різдва Христового), у Підгірцях (Онуфрiївський храм), у Піддубцях (Покровський храм) та ін. В архітектурно-планувальній структурі всіх монастирів проглядаються спільні особливості: формування внутрішнього простору, організація благоустрою, де простежується тенденція до регулярності в розплануванні, чітка ієрархічна структура монастирських споруд [3].

На III-ому етапі розвитку, в період 1918-1946 рр. під час перебудови, спостерігається процес нашарування архітектури різностильовими ознаками (монастирі у Лаврові, Крехові, Теревовлі, Золочеві) та ін. [4].

При створенні монастирських комплексів та ансамблів, які ставали невід'ємною складовою образної i планувальної структури містобудівних утворень, зодчі часто використовували характер рельєфу та особливості ландшафту.

А.Рудницький та Л.Чень у своїх дослідженнях (2008) [4] в контексті розташування відносно населеного пункту виділяють три основні групи монастирів Чину Св. Василя Великого:

- монастирі як елементи історичної планувальної структури міста чи

іншого населеного пункту;

– монастирі, розташовані на окраїнах населеного пункту, навколо яких формується забудова;

– монастирі, розташовані поза межами населених пунктів.

Прикладом монастирів, які відіграють роль важливих елементів у структурі забудови й архітектурно-історичного образу міста загалом, активно формуючи його силует, є монастир Різдва Христового в м. Жовкві. Особливість монастирського комплексу в тому, що монастирські споруди візуально сприймаються в “інтер’єрі міста” у просторі площі та вул. Василянської. Ця особливість характерна для монастирів, розташованих в історичній структурі міст і широко представлена в образах архітектурно-мистецької іконографії, зокрема Червонограда, Золочева та інших міст. Зона композиційно-видового впливу монастиря має локальний характер й обмежена прилеглою забудовою [4, с. 44-51]

Таким чином, протягом усіх етапів розвитку монастирів Чину Святого Василя Великого виробилися відповідні принципи просторового й стильового поєднання різнофункціональних за призначенням будівель, що відобразилося на архітектурному вирішенні об’ємів та планувальній структурі комплексів загалом. Важливе значення комплексів у планувальній структурі міст та його образі не втрачалося аж до початку ХХ ст., коли внаслідок промислової революції почали швидко розростатися міста.

Монастирі, що виникли у межах історичної забудови є цінною складовою просторово-планувальної структури міста. Яскравим прикладом такого комплексу є Святоюрський монастир оо. Василян у Червонограді (раніше Кристинопіль).

Місто Кристинопіль, попередник Червонограда, було засноване у 1692 році польським магнатом Феліксом – Казиміром Потоцьким. Місто отримало свою назву на честь дружини Потоцького - Кристини. Онук Фелікса - Казиміра Франц Салезій Потоцький у 1762 році побудував палац й заснував монастир василян [1].

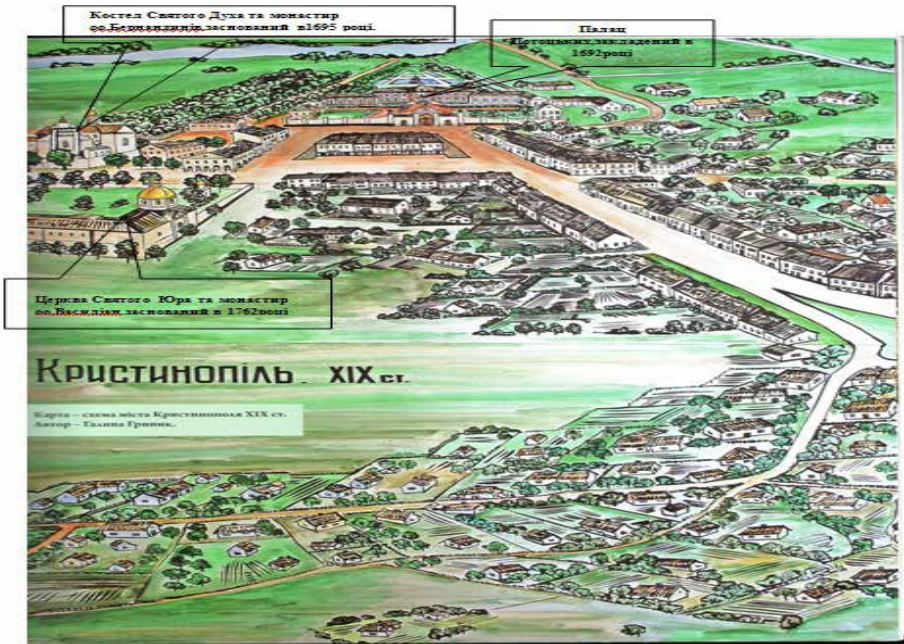

Рис. 1. Фрагмент Кристинополя XIX ст.(автор Галина Гриник)

В результаті аналізу картографічних матеріалів та графічних ілюстрацій монастир розташований на рівнинній ділянці, де топографія місцевості не є визначальним фактором його просторового вирішення (рис.1). Монастир знаходиться в центрі Кристинополя, біля озера, струмки якого впадали у Західний Буг, та коло дороги, яка йшла в сторону села Острів і далі до містечка Белз.

Василіянський монастир (в період XIX ст. – до початку ґрунтової забудови 1951 р.) став активним візуальним елементом, який прослідковувався в образі міста, вирізнявся масштабом, формою і обрисами. Що стосується планувальної структури, то монастир формував квартал, який безпосередньо примикав до дороги, що з'єднувала м. Кристинопіль і с. Острів (рис. 4 а).

Отже, монастир формував силует Кристинополя, що органічно поєднувався з ландшафтним середовищем, вносив у забудову найвищу композиційну активність (рис. 2, 3)

Рис. 2. Загальний вигляд Василянського монастиря і палацу Потоцьких у Кристинополі [5]

Рис. 3. Силует Василянського монастиря [5]

Значення монастирського ансамблю сьогодні, в контексті візуального сприйняття міста, не є втрачене, так як в старій частині сучасного міста немає багатоповерхової забудови. Нове місто Червоноград розташоване на кілометр на північний захід і з'єднане насипною дамбою, яка відмежовує історичну територію Кристинополя.

Рис. 4

а. Карта-схема Кристинополя у XIX ст.

б. Схема Старого міста в Червонограді

Василіянський монастир

зв'язки, основні композиційні осі

Висновки. Василянські монастирі були організаційним фактором «історичного ландшафту» міст і сіл України та рушійною силою просторового розвитку багатьох населених пунктів. Вони відігравали роль архітектурних домінант поселень і були основними складовими в планувальній містобудівній структурі. Ця особливість не є втраченою зараз і відіграє важливу роль у сприйнятті міста сьогодні.

Використані джерела:

1. http://ukrmap.org.ua/Pages/Chervonograd_ukr.html
2. Вуйцик В. Василянський монастир у Христинополі та архітектор Йоган Зельнер // Вісн. Укрзахідпроектреставрація. – 2004. – № 14. – С. 228–237.
3. Святоюрський монастир у Кристинополі / О.М. Ваврик. По василянських монастирях.
4. Рудницький А.М., Чень Л.Я. Роль монастирів Чину св. Василя Великого в архітектурі міст та сіл України // Вісник Державного університету „Львівська політехніка” - Архітектура № 632, Львів, в-во Державного університету ”Львівська політехніка”, 2008 – С. 44-51
5. <http://krystynopol.com/viewtopic.php?f=13&t=63>